

Katsaus kielenkäyttöön digitaalisissa ympäristöissä

Marja-Liisa Helasvuo, Marjut Johansson & Sanna-Kaisa Tanskanen (toim.): *Kieli verkossa. Näkökulmia digitaaliseen vuorovaikutukseen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1402. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2014. 219 s. ISBN 978-952-222-585-6.

Marja-Liisa Helasvuon, Marjut Johanssonin ja Sanna-Kaisa Tanskanen toimittama *Kieli verkossa* -teos ilmoittaa avausvirkkeessä olevansa ”ensimmäinen suomenkielinen katsaus digitaaliseen vuorovaikutukseen kielentutkimuksen näkökulmasta”. Selvästikin tällaiselle teokselle oli vuonna 2014 jo melkoinen tilaus. Toki voinee kysyä myös, onko ”verkko” ylipäänsä enää riittävä temaattinen rajaus kokoomateokselle, kun internet pursuaa varsin monenlaisia kielenkäytön muotoja ja siitä on tullut elämän perusinfrastruktuuria. Sitä paitsi teoksessa käsitellään internetin lisäksi myös tekstiviestejä. Kyse on siis todellakin varsin monimuotoisesta kokoelmasta digitaalisia kielenkäyttöympäristöjä.

Kieli verkossa -teos koostuu johdantoartikkelista, kuudesta empiirisestä tutkimusartikkelista sekä terminologisesta osiosta. Terminologinen osio sisältää runsaan 80 termin sanaston sekä lyhyen taustoittavan artikkelin. Teoksen lähestymistapa on melko perinteisesti lingvistinen: fokus on digitaalisen vuorovaikutuksen eri genrejen kielellisissä tai retorisisa piirteissä. Toisin sanoen päähuomion saavat kielelliset merkkirakenteet yksittäisen tapahtuman tai tekstin puitteissa. Esimerkiksi laajasti ymmärrettynä etnografisemmat tutkimusotteet, kuten pidempien vuorovaikutusketjujen, sosiokulttuuristen tulkintaprosessien tai välineen ja käyttäjän välisen vuorovaikutuksen tarkastelu, eivät juuri nouse teoksessa esiin (vrt. esim. Laaksonen, Mati-

kainen & Tikka toim. 2013). Artikkelit edustavat muun muassa dialogista kielen tutkimusta, vuorovaikutuslingvistiikkaa, retoriikan ja argumentaation tutkimusta sekä suhtautumisen teoriaa. Koko teoksen lähestymistapaa voisi pitää väljästi ymmärrettynä dialogistisena. Artikkelit muodostavat näin lähestymistavoiltaan melko harmonisen kokonaisuuden, vaikka niitä ei olekaan esimerkiksi jaoteltu tarkempiin temaattisiin kokonaisuuksiin. Ylipäänsä teos on helposti lähestyttävää luettavaa ja sopii tutkijoiden lisäksi hyvin myös esimerkiksi opiskelijoille tai kielenkäytön ammattilaisille.

Toimittajien kirjoittamassa johdannossa esitellään monipuolisesti digitaalisen diskurssin tutkimuksen eri traditioita ja historiallisia vaiheita sekä niistä lähtöisin olevia käsitteitä. Lisäksi se sisältää hyödyllisen, tiiviin pohdinnan sellaisista yleisistä tutkimuseettisistä kysymyksistä, jotka liittyvät erityisesti digitaalisen vuorovaikutuksen aineistoihin ja tutkimuskysymyksiin. Johdannossa nostetaan samalla esiin tarkempia rajauksia ja painotuksia, joiden varaan teoksen kokonaisuutta on rakennettu. Toimittajat ensinnäkin liittävät teoksen digitaalisen diskurssin tutkimuksen niin kutsuttuun kolmanteen aaltoon: fokuksessa ovat tällöin tietyn käyttäjäryhmän kielenkäytön erityispiirteet tietyssä kontekstissa (s. 14). Lisäksi teokseen on valittu genrelähtöinen tarkastelutapa (s. 15). Erityishuomiota teoksessa saa myös internetin monikielisyys (s. 17). Kirjan artikkeleissa käytetyt aineistot ovatkin englannin-, ranskan- ja suomenkielisiä.

Joidenkin teoksen kannalta keskeisten ja toisiinsa läheisesti kytkeytyvien käsitteiden (esim. vuorovaikutus, media, teknologia, välittyneisyys) teoreettinen käsittely olisi voinut olla astetta perusteellisempaa.

Otsikossa esiintyvä ”digitaalinen vuorovaikutus” ymmärretään osallistujien yhteiseksi kielelliseksi toiminnaksi, jossa osallistujien vuorot rakentavat merkitystä (s. 13). Pohjalla näyttää siis olevan näkemys, jossa vuorovaikutuksen määritelmällisenä kriteerinä pidetään nimenomaan osallistujien välistä vuorottelua, eikä esimerkiksi dialogista toiseensuuntautumista ylipäänsä (vrt. esim. Virtanen 2015: 25-27). Välittyneisyyttä taas ei teoksessa ankkuroida selvästi mihinkään teoreettiseen traditioon, mutta taustalla näkyy ajatus, jonka mukaan välittyneitä on nimenomaan kirjoituksen tai muun tallennusteknologian kuljettama kielenkäyttö – erotuksena jostakin ikään kuin ei-välittyneestä.

Edelleen oma ulottuvuutensa on se, miten välittyneistä (*mediated*) kielenkäytön muodoista tulee medioituneita (*mediatized*), kun ne esimerkiksi kytkeytyvät taloudelliseen työnjakoon ja muihin sosiopoliittisiin prosesseihin (ks. esim. Agha 2011; Irvine 1989). Teoksessa *median* käsitteestä tyydytään toteamaan lähinnä, että se on ”nykyisin yhä epämääräisempi ja laajempi”. Eksplikointien puutteessa lukija jääkin välillä pohtimaan, mikä juuri näissä teokseen valikoiduissa kielenkäytön ilmiöissä on erityisen ”teknologiavälitteistä” tai ”digitaalista” tai millä tavalla juuri ne havainnollistavat takakannen väitettä, että ”digitaalinen media on mullistanut ihmisten tapaa viestiä keskenään”. Toisaalta teoksessa kyllä kyseenalaistetaan uuden teknologian ihanointi ja digitaalisen diskurssin ominaispiirteiden pitäminen automaattisesti uusina ilmiöinä (s. 17). Lisäksi teos tuo erinomaaisesti näkyviin verkon sisäisen heterogeenisuuden, kuten erilaiset kanavat, genret ja rekisterit sekä erilaiset vuorottelun muodot ja mahdollisuudet.

Puhelinverkosta tietokoneverkkoihin

Teoksen empiirisen osan avaa Marja-Liisa Helasvuon artikkeli, joka käsittelee pu-

hetilanteen osallistujiin viittaamista tois-
taiseksi melko vähän tutkitussa digitaalisen diskurssin muodossa: arkisessa tekstiviestikeskustelussa. Osallistujiin viittaamisen Helasvuon rajaa sellaisiin kaikista eksplisiittimpiin ja ilmeisimpiin merkkeihin kuin pronominit tai persoonataivutus. Hän tarkastelee sekä 1. ja 2. persoonan pronominisubjektien ja persoonapäätteiden että epäspesifien viittaustekijöiden (nollapersoona, passiivi) käyttöä. Helasvuon kiinnostaa erityisesti se, onko subjektipronomini tekstiviesteissä ilmipantu vai ilmipanematon. Keskeinen tulos on, että tekstiviestiaineistossa persoonaa ilmaistaan yksikön 1. ja 2. persoonassa useimmiten pelkällä verbin persoonamerkinällä. Pronominin ilmipanemisella on omat erityiset funktionsa ja asemansa, kuten näkökulman vaihdokset ja vuoronalkuisuus. Helasvuon päätelmän mukaan tekstiviestiaineisto näyttää olevan tämän piirteen suhteen lähempänä normitetun yleiskielen standardia kuin epämuodollista puhekieltä. Helasvuon tosin muistuttaa, että artikkelin aineisto edustaa vain yhtä nimenomaista tekstiviestien lajia eivätkä tekstiviestikeskustelun muodosta mitään yhtenäistä keskustelun genrea, vaan kyse on ennemmin yhdenlaisesta vuorovaikutuksen kanavasta. Samanlainen päätelmä tehdään myöhemmin teoksessa blogien yhteydessä.

Sanna-Kaisa Tanskanen artikkelissa siirrytään tekstiviesteistä internetin maailmaan. Kohteena ovat suomenkielisillä ja englanninkielisillä opiskelijoiden keskustelupalstoilla esitetyt metapragmaattiset ilmaukset, joilla kommentoidaan keskustelupalstan viestejä ja joiden ”tehtävä on turvata vuorovaikutuksen hallinta ja sen onnistuminen”. Niillä esimerkiksi kritisoidaan toisten viestejä, pahoitellaan tai puolustellaan oman viestin tyyliä tai sisältöä, sovitellaan orastavaa konfliktia tai muutoin ohjataan oman viestin tulkintaa. Metapragmaattisilla kommentaareilla Tanskanen näyttää tarkoitt-

tavan siis nimenomaan sellaisia hyvin eksplisiittisiä ilmauksia, joissa kuvaillaan propositionaalisesti tekstin tai vuorovaikutustapahtuman piirteitä. Lähtökohta on siis ehkä lähempänä Hylandin (2005) systeemis-funktionaalista metadiskursiajattelua kuin Silversteinin (1993) alun perin lanseeraamaa semioottista metapragmaattisuuden ideaa. Kiinnostavaa olisi ollut tietää, millä kriteerein metapragmaattisia kommentteja on ylipäänsä tutkimuksessa laskettu ja erotettu ”ei-metapragmaattisista”. Myös esimerkeistä läpi tunkevat implisiittisemmät metapragmaattiset signaalit ja niiden suhde esimerkiksi yhteisön arvoihin olisi ollut kiinnostavaa analysoida. Tanskanen osoittaa joka tapauksessa kiinnostavasti, miten eksplisiittisen metakommunikation avulla ylläpidetään sellaista verkko-yhteisöä, jolla on säännöllistä sosiaalista kanssakäymistä, keskinäistä tuen osoittamista sekä jaettu ymmärrys niin yhteisön kuulumisesta kuin yhteisön arvoista ja päämääristä, vaikka osallistujat eivät välttämättä koskaan kohtaakaan kasvokkain. Merkittävin ero suomen- ja englanninkielisten kommenttien välillä on Tanskanen mukaan se, että suomenkielisessä aineistossa esiintyy enemmän toisen kirjoittajan viestiin kohdistettuja ja kriittisiä kommentteja. Tätä havaintoa opetusalan ammattilaisten lienee hyödyllistä pohtia.

Fred Dervinin ja Tanja Riikosen artikkelissa tarkastellaan kahta englanninkielistä podcast-lähetystä siitä näkökulmasta, miten ne toimivat itsen rakentamisen välineinä. Analysoitujen lähetysten tekijät puhuvat etnisistä identiteeteistään sekä henkilöhistoriastaan, usein erityisesti eri kielten puhumisen ja oppimisen kannalta. Artikkelissä sisältyy neljä analyysijaksoa, jotka käsittelevät dialogisesta näkökulmasta sellaisia diskursiivisia strategioita, joilla puhujat voivat teksteissään järjestyttää ja jäsentää kokemuksiaan ja rakentaa näin erilaisia identiteetti-positioita. Esimerkkinä voidaan mainita vaikkapa

se, miten puhujat suhtautuvat ulkoisten äänten projisoimisiin pakotettuihin identiteetteihin (kuten siihen, että englantilaiset luulevat malesialaistaustaista Isossa-Britanniassa lähes koko elämänsä elänyttä puhujaa aina ensitapaamisella kiinalaiseksi). Ennen analyysiosiota tehdään hieman epämääräiseksi jäävä jako tunnistettaviin ulkoisiin positioihin ja tunnistamattomiin ulkoisiin positioihin. Itse analyysi on monisyisempää, eikä kahtiajako lopulta sen kannalta tunnu edes kovin olennaiselta. Analyysissa osoitetaan kiinnostavasti, miten erilaisia toisten ääniä – vaihtelevassa määrin yleistettyjä ja eri näkökulmista eri tavoin tunnistettavia – tuodaan näyttämölle ja miten sekä puhujan omaa että tulkitsijoiden suhdetta näihin toisiin rakennetaan.

Retoriset strategiat ja institutionaalisuus digitaalisissa ympäristöissä

Ville Virsun artikkeli kuljettaa teosta yksityishenkilöiden maailmoista instituutioiden suuntaan. Tarkastelun kohteena ovat sellaiset yritysten verkkosivujen osiot, joissa määritellään yritysten arvoja. Virsu lähestyy retoriikan tutkimuksen käsitteitä ja menetelmiä tällaisen arvopuheen toistuvia ja tyyppillisiä piirteitä sekä erityisesti sitä, miten arvopuheella rakennetaan arvoihin perustuvia yhteisöjä. Ensisijaisena huomion kohteena on siis asiakkaiden, henkilöstön ja muiden sidosryhmien sitouttaminen arvojen avulla, mutta Virsu nostaa esiin (s. 108) myös esimerkiksi arvopuheen laajemman roolin yhteiskunnallisen vaikuttamisen ja kulttuurisen vallankäytön välineenä. Arvopuheen sisällöllisiä piirteitä voidaan Virsun mukaan hahmottaa kahdessa kehyksessä: taloudellis-rationaalisessa ja humanistis-affektisessä. Arvopuheen tyyppillinen piirre on juuri ”kaksoisvalotus”, jossa nämä kehykset kytketään toisiinsa. Toisin sanoen taloudellis-rationaaliset arvot (esim. tuloksen maksimointi) ja hu-

manistis-affektiset arvot (esim. eettisesti kestävä toimintatavat) pyritään nivoamaan ristiriidattomaksi kokonaisuudeksi. Tämän havainnon kriittiseen potentiaaliin olisi voinut tarttua hanakamminkin: välinearvojen ja perimmäisten arvojen välisen rajan sumentaminen kun mahdollistaa myös monenlaisen sumuttamisen niin taloudellisessa kuin poliittisessa retorikassa.

Virsu pohtii lisäksi esimerkiksi arvo-puheen puhujakonstruktioita, kuten erilaisia *me*-ryhmiä: mistä puhe kumpuaa, ketä se edustaa ja miten se huomioi tai sovittelee eri tahojen intressejä (yritysjohto vs. työntekijät)? Virsu mainitsee useamman kerran, että arvopuheen jotkin ominaisuudet voivat olla reaktioita tai ennakoiteja tietynlaisiin kriittisiin diskursseihin, joissa yrityksiä esimerkiksi syytetään jostakin (s. 114 ja 116). Lukijan kannalta olisi ollut valaisevaa, jos tällaiset keskenään kamppailevat diskurssit olisi asetettu artikkelissa eksplisiittisemmin vastakkain. Samoin lopetuksen kiinnostava väite siitä, että humanistis-affektisen tason arvopuheen keskeinen funktio on mahdollistaa suuremman työpanoksen vaatiminen, olisi hyötynyt pitkälisemmistä perusteluista tai empiirisestä esimerkistä. Ylipäänsä lukijaa jää kiinnostamaan arvopuheen laajempi sosiaalinen ja intertekstuaalinen elämä: millaisia konkreettisia seurauksia sillä yhteisöissä on?

Kaisa Koskinen käsittelee artikkelissaan Euroopan komission blogiviestintää. Erityisesti tarkastelun kohteena on Euroopan komission viestinnästä vastanneen komissaarin Margot Wallströmin ensimmäinen blogikirjoitus vuodelta 2005. Artikkelissa pohditaan siis blogi-genren käyttöä institutionaalisessa viestinnässä sekä instituutioiden ja kansalaisten välisessä vuorovaikutuksessa. Tarkoituksena on osoittaa, että esimerkkiteksti rikkoo perinteistä institutionaalisen tekstin kaavaa. Koskinen analysoi systeemifunktionaalisen suhtautumisen teorian

välinein blogitekstin ja sen kirvoittamien kommenttien affektiivisuutta ja dialogisuutta. Itse mikrotason tekstianalyysi on artikkelissa kuitenkin usein niukanpuoleista ja suoraviivaista. Nainen poliittisena bloggajana -jaksossa ”selviksi viitteiksi” naiseuden korostamisesta riittävät esimerkiksi se, että blogitekstin tsunami-topiikka lähestytään ”perheen, ihmisuhteiden ja emootioiden kautta” ja että ”tekstissä käytetään paljon persoonapronomineja” – ilman laskelmia, vertailuja tai muita perusteluja. Artikkelin parasta antia on oivaltava katsaus blogitekstien historiaan ja ominaispiirteisiin. Ylipäänsä se käsitteellinen kehys, johon blogit genrenä ja analyysin kohteena oleva esimerkitapaus artikkelissa sijoitetaan, on nyansoitu ja valaiseva.

Marjut Johanssonin artikkeli käsittelee referointia verkkolehdistä. Artikkelissa verrataan referointia sekä kahdessa eri uutisgenressä – onnettomuus uutisissa ja mielipide uutisissa – että kahdessa eri esitysmoodissa – kirjoitetussa artikkelissa ja uutisvideossa. Tarkoituksena on valottaa perinteisten medioiden lomittumisen ja yhdistymisen, tai medioiden *konvergenssin*, vaikutuksia. Lähestymistapa perustuu diskurssianalyysiin, sosiopragmatiikkaan ja vuorovaikutussosiolingvistiikkaan. Artikkelin taustoittava osio sisältää katsauksen uutisgenreen sekä hyödyllisen jaottelun uutisvideoiden eri lajeista ja niiden käyttötavoista verkkolehdistä (mm. tv-uutistarinat, videositaatit, videot silminnäköisen todistusaineistona). Artikkelissa analysoidut videot edustavat tv-uutisvideoita. Tarkastelun kohteena ovat erot kirjoitettujen artikkeleiden ja uutisvideoiden referointijaksojen välillä. Analyysit osoittavat kiinnostavasti, miten erot yhtäältä motivoituvat näkökulmaeroista ja toisaalta luovat näkökulmaeroja. Esimerkiksi moskeijan rakentamista WTC-muistopaikan viereen käsittelevä kansainvälinen uutisvideo, jota *Helsingin Sanomatkin* on hyödyntänyt, rakentaa Johans-

sonin analyysin mukaan politisoitunutta konfliktia ja ohjaa katsojaa ottamaan kantaa ja sitoutumaan tunneperäisesti. Analyysit tukevat näin konkreettisesti Johanssonin tärkeää loppuhuomautusta, jonka mukaan verkkolehtien käyttäjillä olisi syytä olla digitaalisten tekstien lukutaitoa sekä käsitys siitä, millaisiin tulkintoihin heitä ohjataan.

Teoksen päättävän sanasto-osion kohdekäyttäjää ei suoranaisesti eksplikoita, mutta käytännössä se lienee hyödyllisin joko keskeisten termien selitysluettelona aloittelijoille tai suomi-englanti-sanastona digitaalisesta vuorovaikutuksesta englanniksi kirjoittaville. Silmiin pistää sanaston hieman yksioikoinen normatiivisuus, jota ei varsinaisesti perustella. Sanastossa todetaan esimerkiksi, että sellaisia varsin yleisiä termejä kuin *keskustelufoorumi* tai *chattailu* ”ei suositella” käytettäväksi. Suositteleva taho ja suositusten ideologiset periaatteet eivät tosin aina käy selville. Esimerkiksi *Kielitoimiston sanakirja* (www.kielitoimiston-sanakirja.fi) kun hyväksyy *chattailun* lisäksi jopa *tsättäilyn* verkkojuttelun arkisena varianttina. Teoksen yleinen herkkyys internetin rekisteri- ja tyylikirjolle ei tosin sanoen täysin kannaa sanasto-osioon saakka. *Kieli verkossa* -teos onnistuu yhtä kaikki tarjoamaan – lupauksensa mukaisesti – monenlaisia kiinnostavia näkökul-

mia digitaaliseen vuorovaikutukseen monenlaisten lukijoiden tarpeisiin. Tästä on hyvä jatkaa.

TOMI VISAKKO
etunimi.sukunimi@helsinki.fi

Lähteet

- AGHA, ASIF 2011: Meet mediatization. – *Language & Communication* 31 s. 163–170.
- HYLAND, KEN 2005: *Metadiscourse*. Lontoo: Continuum.
- IRVINE, JUDITH 1989: When talk isn't cheap. Language and political economy. *American Ethnologist* 16 s. 248–267.
- LAAKSONEN, SALLA-MAARIA – MATTIKAINEN, JANNE – TIKKA, MINTTU (toim.) 2013: *Otteita verkosta. Verkon ja sosiaalisen median tutkimusmenetelmät*. Tampere: Vastapaino.
- SILVERSTEIN, MICHAEL 1993: Metapragmatic discourse and metapragmatic function. – John Lucy (toim.), *Reflexive language. Reported speech and metapragmatics*, s. 33–58. Cambridge: Cambridge University Press.
- VIRTANEN, MIKKO 2015: *Akateeminen kirja-arvio moniäänisenä toimintana*. Helsinki: Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-1760-1>.

Hiljaa hyvä tulee lainasanatutkimuksessakin

Andries Dirk Kylstra, Sirkka-Liisa Hahmo, Tette Hofstra & Osmo Nikkilä: *Lexikon der älteren germanischen Lehnwörter in den ostseefinnischen Sprachen* osa I 1991 (LVII + 145 s.), osa II 1996 (XX + 313 s.) & osa III 2012 (L + 434 s.). Amsterdam: Rodopi. ISBN 90-5183-300-8.

Neljä vuotta sitten ilmestyi itämerensuomen muinaisgermaanisten lainojen sanakirjan kauan odotettu kolmas ja viimeinen osa. *LägLoSia* on kutsuttu parhaaksi etymologiseksi sanakirjaksi koko fennougristiikan kentällä, eikä aivan perusteetta, vaikka eri kielten ja sanasto-